

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 05 | pp. 23-28 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

SOLIQ XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Mamatraimov Uchqun Xushmamatovich

Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada soliq xavfsizligining nazariy asoslari, uning iqtisodiy va moliyaviy xavfsizlik tizimidagi o'rni hamda zamonaviy sharoitdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida soliq xavfsizligining shakllanish omillari, uning institutsional va funksional xususiyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, soliq siyosati va soliq yuklamasining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri o'rganilib, soliq xavfsizligini ta'minlash mexanizmlari asoslab berildi. Natijada soliq tizimini takomillashtirish, soliq ma'murchiligini rivojlantirish va soliq yuklamasini optimallashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: soliq xavfsizligi, soliq siyosati, iqtisodiy xavfsizlik, moliyaviy xavfsizlik, soliq yuklamasi, soliq ma'murchiligi, byudjet barqarorligi, fiskal siyosat, iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы налоговой безопасности, ее роль в системе экономической и финансовой безопасности, а также ее значение в современных условиях. В ходе исследования проанализированы факторы формирования налоговой безопасности, ее институциональные и функциональные особенности. Также изучено влияние налоговой политики и налогового бремени на экономическое развитие, а также обоснованы механизмы обеспечения налоговой безопасности. В результате разработаны научно-практические предложения, направленные на совершенствование налоговой системы, развитие налогового администрирования и оптимизацию налогового бремени.

Калит сўзлар: налоговая безопасность, налоговая политика, экономическая безопасность, финансовая безопасность, налоговое бремя, налоговое администрирование, стабильность бюджета, фискальная политика, экономическое развитие.

Abstract. This article covers the theoretical foundations of tax security, its role in the system of economic and financial security, and its importance in modern conditions. During the study, the factors of formation of tax security, its institutional and functional features were analyzed. Also, the impact of tax policy and tax burden on economic development was studied, and mechanisms for ensuring tax security were substantiated. As a result, scientific and practical proposals were developed aimed at improving the tax system, developing tax administration, and optimizing the tax burden.

Key words: tax security, tax policy, economic security, financial security, tax burden, tax administration, budget stability, fiscal policy, economic development.

Kirish

Globallashuv, makroiqtisodiy beqarorlikning kuchayishi va davlatlar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash davlat siyosatining asosiy maqsadiga aylanib bormoqda. Byudjet tizimining barqarorligini va butun davlat moliyaviy infratuzilmasining samarali ishlashini belgilovchi soliq xavfsizligi ushbu tizimda alohida o'rin tutadi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, soliq xavfsizligi moliyaviy xavfsizlikning tizimli muhim elementi bo'lib, iqtisodiy rivojlanishning barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi.

Xalqaro iqtisodiy integratsiya va moliyaviy bozorlarning o'zaro bog'liqligi kuchayib borayotgan sharoitda davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda soliq tizimi nafaqat byudjet daromadlarini shakllantiruvchi asosiy manba, balki iqtisodiy jarayonlarni tartibga soluvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, soliq xavfsizligi tushunchasi zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda muhim ilmiy yo'nalishlardan biriga aylangan.

Soliq xavfsizligi davlatning moliyaviy mustaqilligi, byudjet barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishining uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi. U soliq tizimining tashqi va ichki tahdidlarga bardoshlilikini, soliq tushumlarining barqarorligini hamda soliq siyosatining samaradorligini o'zida mujassam etadi. Shu bilan birga, soliq xavfsizligi nafaqat fiskal manfaatlarni, balki biznes subyektlari va aholining iqtisodiy manfaatlarini ham muvozanatlashtirishni talab etadi.

So'nggi yillarda soliq xavfsizligi masalasi iqtisodiy xavfsizlik, moliyaviy xavfsizlik va davlat boshqaruvi tizimi bilan chambarchas bog'liq holda o'rganilmoqda. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, transmilliy kompaniyalar faoliyatining kengayishi va soliq bazasining eroziyasi kabi omillar soliq xavfsizligini ta'minlashda yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Bu esa soliq siyosatini takomillashtirish, soliq ma'murchiligini modernizatsiya qilish va soliq yuklamasini optimallashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi soliq xavfsizligining nazariy asoslarini o'rganish, uning iqtisodiy tizimdagi o'rnini aniqlash hamda soliq siyosati orqali uni ta'minlash mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Zamonaviy tadqiqotlar soliq xavfsizligini davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi tizimli omil sifatida talqin qiladi. Xususan, tadqiqotchi Varaksa va boshqalar (2020) soliq xavfsizligini moliyaviy xavfsizlikning tizim hosil qiluvchi elementi sifatida baholab, uning byudjet barqarorligi va iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi [7]. Shu bilan birga, Vykliuk va hammualliflar (2020) soliq xavfsizligini kompleks model asosida ko'rib chiqib, unda institutsional, huquqiy va boshqaruv komponentlarining o'zaro ta'siri muhim ekanligini asoslaydi [8].

Olimlar Korostelkina va Dedkova (2020) soliqlarni hududiy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash vositasi sifatida tahlil qilib, optimal soliq yuklamasi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi, ortiqcha yuklama esa biznes faolligini pasaytirishini ko'rsatadi [3]. Shu nuqtai nazardan, Dauchy va boshqalar (2020) soliq siyosatining iqtisodiy tengsizlik va investitsion faollikka ta'sirini o'rganib, haddan tashqari soliq yukining salbiy oqibatlarini empirik jihatdan tasdiqlaydi [1].

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tizimli va kompleks yondashuvlardan foydalanildi. Soliq xavfsizligining nazariy asoslarini o'rganishda analiz va sintez, qiyosiy tahlil hamda mantiqiy umumlashtirish usullari qo'llanildi. Shuningdek, zamonaviy ilmiy manbalar asosida kontent-tahlil o'tkazildi.

Tahlil va natijalar

Tarixan xavfsizlik tushunchasi davlat va iqtisodiy institutlarning shakllanishi bilan parallel ravishda rivojlangan. Adam Smit va Devid Rikardo kabi klassik iqtisodchilar soliqlarni davlatning ishlashini ta'minlashning asosiy vositasi sifatida ko'rishgan. Keyinchalik Jon M. Keyns soliq siyosatidan iqtisodiy barqarorlik vositasi sifatida faol foydalanish zarurligini asosladi. Ushbu nazariy yondashuvlar soliqlarni nafaqat byudjet daromadlari manbai, balki iqtisodiy jarayonlarni boshqarish vositasi sifatida ham ko'rib chiqadigan zamonaviy soliq xavfsizligi konsepsiyasini ishlab chiqish uchun asos yaratdi. Ilmiy fikrlashning hozirgi bosqichi soliq xavfsizligini har tomonlama tushunishga o'tish bilan tavsiflanadi. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, soliq xavfsizligini huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni qamrab oluvchi yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish kerak [8]. Bu soliq xavflarining o'sishi, xalqaro soliq munosabatlarining murakkablashuvi va transchegaraviy moliyaviy oqimlarning kuchayishi bilan bog'liq.[7]

Soliq xavfsizligining fanlararo tabiati uning nazariyasining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. U iqtisodiy nazariya, moliya, davlat boshqaruvi va soliq ma'muriyati kesishmasida shakllanadi. [1] Ushbu yondashuv soliq tizimining barqarorligiga ta'sir qiluvchi ko'plab omillarni ko'rib chiqish imkonini beradi. Xususan, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki [2], samarali soliq tizimi davlatning fiskal manfaatlari va biznesning iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashi kerak.[3]

Soliq xavfsizligining institutsional tabiati muhim jihatlardan biridir. U nafaqat ilmiy kategoriya, balki davlat boshqaruvining amaliy vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Institutsional kontekstida soliq xavfsizligi soliq xavflari va tahdidlarining oldini olishga qaratilgan organlar, tartibga solish mexanizmlari va axborot ta'minoti tizimini o'z ichiga oladi. [5] Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar davlat moliya tizimining ishlashidagi muammolar iqtisodiy xavfsizlikni sezilarli darajada buzishi va mamlakatning rivojlanish darajasini pasaytirishi mumkinligini ta'kidlaydi.[6]

Soliq siyosati soliq xavfsizligini ta'minlashning asosiy vositasidir. U byudjet daromadlarini shakllantirish, iqtisodiy faoliyatni tartibga solish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini ifodalaydi. Bugungi sharoitda soliq siyosati fiskal va qarz siyosati bilan bog'liqlikni hisobga olishi kerak, bu ayniqsa byudjet resurslari tanqisligi sharoitida muhimdir.[4]

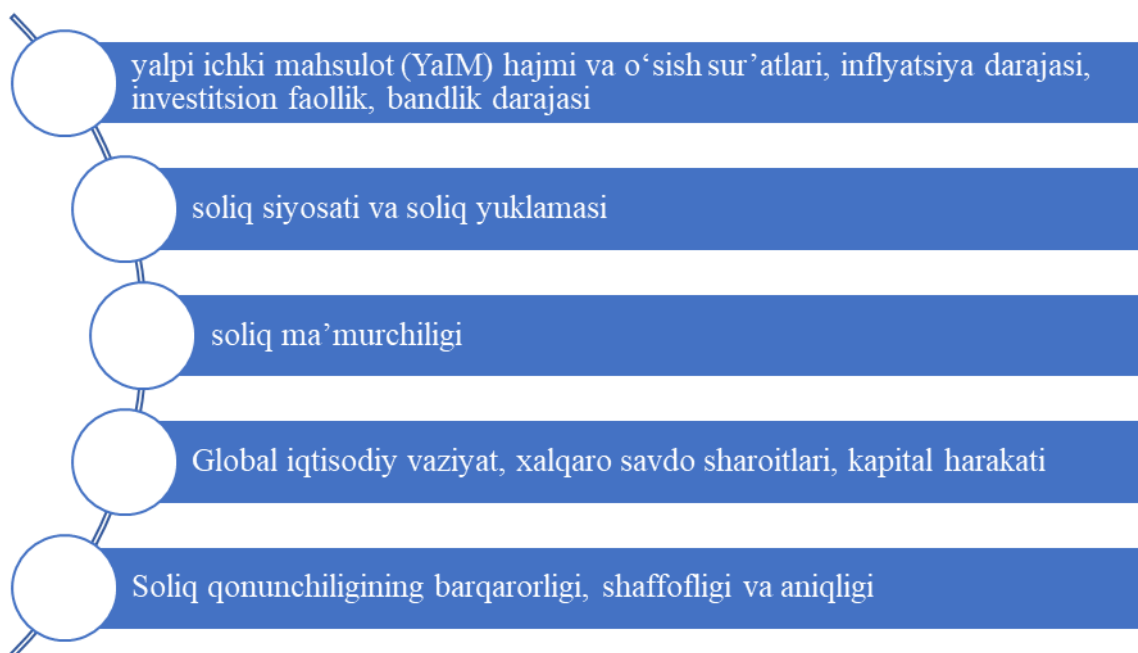
Hukumatning maqsad va vazifalariga qarab, soliq siyosatining turli shakllari ajratiladi: maksimal soliq siyosati, iqtisodiy rivojlanish siyosati, oqilona soliq siyosati va moslashuvchan soliq siyosati. Moslashuvchan model zamonaviy sharoitlarda eng samarali deb tan olingan, chunki u tashqi va ichki muhitdagi o'zgarishlarni hisobga olish va paydo bo'layotgan tahdidlarga tezkor javob berish imkonini beradi.[7]

Soliq xavfsizligining asosiy ko'rsatkichi soliq yukidir. U byudjet daromadlarini shakllantirish va iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish zarurati o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashi kerak. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ortiqcha soliq yuki investitsiya

faolligining pasayishiga, soya iqtisodiyotining o'sishiga va soliq daromadlarining kamayishiga olib kelishi mumkin [1]. Shuning uchun soliq yukini optimallashtirish va uni iqtisodiy rivojlanish sharoitlariga moslashtirish alohida ahamiyatga ega.

Soliq xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy yondashuvlari soliq ma'muriyati vositalaridan faol foydalanishni o'z ichiga oladi. Xususan, raqamli texnologiyalar va soliq monitoringi tizimlarini joriy etish moliyaviy-iqtisodiy faoliyatning shaffofligini oshirishga va soliq qonunbuzarliklari holatlarini kamaytirishga yordam beradi [2]. Bu soliq intizomini mustahkamlashga va soliq tizimining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Soliq xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, ular iqtisodiy, huquqiy, institutsional va tashqi muhit bilan bog'liq omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu omillar soliq tizimining barqarorligi, samaradorligi va xavfsizligini belgilaydi.

1-rasm. Soliq xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillar¹

Birinchidan, iqtisodiy omillar muhim ahamiyatga ega. Bunga yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmi va o'sish sur'atlari, inflyatsiya darajasi, investitsion faollik, bandlik darajasi hamda iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishi kiradi. Iqtisodiy o'sish barqaror bo'lsa, soliq tushumlari ham ortadi, bu esa soliq xavfsizligini mustahkamlaydi. Aksincha, iqtisodiy inqiroz yoki pasayish soliq bazasining qisqarishiga olib keladi.

Ikkinchidan, soliq siyosati va soliq yuklamasi muhim rol o'ynaydi. Optimal darajadagi soliq yuklamasi iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi, ortiqcha yuk esa yashirin iqtisodiyotning kengayishiga sabab bo'ladi. Soliq imtiyozlari va preferensiyalarining asosli qo'llanilishi ham muhim omil hisoblanadi.

Uchinchidan, soliq ma'murchiligi sifati soliq xavfsizligining asosiy determinantlaridan biridir. Soliq organlarining samaradorligi, nazorat mexanizmlarining

¹ Muallif tadqiqotlari asosida shakllantirildi.

rivojlanganligi, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va soliq intizomi darajasi soliq tushumlarining barqarorligini ta'minlaydi.

To'rtinchidan, huquqiy va institutsional muhit katta ahamiyatga ega. Soliq qonunchiligining barqarorligi, shaffofligi va aniqligi soliq to'lovchilar ishonchini oshiradi. Tez-tez o'zgarib turadigan yoki murakkab qonunchilik esa soliq xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Beshinchidan, tashqi omillar ham muhimdir. Global iqtisodiy vaziyat, xalqaro savdo sharoitlari, kapital harakati, offshor zonalar va soliq bazasining eroziyasi kabi omillar soliq xavfsizligiga bevosita ta'sir qiladi.

Oltinchidan, ijtimoiy omillar – aholining soliq madaniyati, daromad darajasi va davlatga bo'lgan ishonchi ham soliq tushumlariga ta'sir etadi. Soliq madaniyati yuqori bo'lgan jamiyatda soliq intizomi ham yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, soliq xavflarini monitoring qilish va tahlil qilish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim rol o'ynaydi. So'nggi tadqiqotlar tahdidlarni o'z vaqtida aniqlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beruvchi ko'rsatkichlar va ko'rsatkichlar tizimini o'z ichiga olgan keng qamrovli soliq xavfsizligini baholash tizimini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi [4].

Globalashuv sharoitida soliqqa tortish sohasida xalqaro hamkorlik ayniqsa muhimdir. Soliq to'lashdan bo'yin tovlashga qarshi kurashish, bazaviy eroziyaga qarshi kurashish va foydani offshor yurisdiksiyalarga o'tkazish soliq xavfsizligini ta'minlashning muhim sohalariga aylanib bormoqda. Bu davlatlarning muvofiqlashtirilgan harakatlarini va soliq munosabatlarini tartibga solishga yagona yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Soliq xavfsizligi, shuningdek, mamlakat moliya tizimining barqarorligi bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, fiskal barqarorlik va soliq siyosatining samaradorligi moliyaviy xavfsizlik va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda asosiy omillar hisoblanadi [5].

Shunday qilib, soliq xavfsizligi iqtisodiy, huquqiy va institutsional komponentlarni o'z ichiga olgan murakkab, ko'p qatlamli tizimdir. Uni samarali amalga oshirish soliq siyosatini takomillashtirish, soliq ma'muriyatini rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash kabi kompleks yondashuvni talab qiladi. Bugungi sharoitda tashqi va ichki qiyinchiliklarga qaramay, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qodir moslashuvchan soliq xavfsizligi mexanizmlarini ishlab chiqish ayniqsa dolzarbdir. Bu reaktiv soliq risklarini boshqarish modelidan tahdidlarni bashorat qilish va oldini olishga asoslangan proaktiv modelga o'tishni talab qiladi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq xavfsizligi davlatning iqtisodiy va moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. U nafaqat byudjet daromadlarining barqaror shakllanishini, balki iqtisodiy subyektlarning samarali faoliyat yuritishini ham ta'minlaydi. Soliq xavfsizligi iqtisodiy xavfsizlik tizimining ajralmas qismi bo'lib, uning darajasi soliq siyosatining samaradorligi, soliq ma'murchiligi sifati va soliq yuklamasining optimal darajasi bilan belgilanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, haddan tashqari yuqori soliq yuklamasi iqtisodiy faollikni pasaytiradi, yashirin iqtisodiyot ulushini oshiradi va natijada soliq tushumlarining kamayishiga olib keladi. Shu sababli soliq siyosatida muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu asosda quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, soliq xavfsizligini ta'minlash uchun soliq yuklamasini iqtisodiy rivojlanish darajasiga mos ravishda optimallashtirish zarur. Ikkinchidan, soliq ma'murchiligini takomillashtirish, jumladan, raqamli texnologiyalar va soliq monitoring tizimlarini keng joriy etish orqali soliq intizomini oshirish lozim. Uchinchidan, soliq siyosatini ishlab chiqishda fiskal manfaatlar bilan bir qatorda biznes va aholi manfaatlarini ham hisobga oluvchi adaptiv yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq. To'rtinchidan, soliq xavfsizligini baholash uchun indikatorlar tizimini ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish zarur. Beshinchidan, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali soliq bazasining eroziyasi va daromadlarni yashirishga qarshi kurashni takomillashtirish muhimdir. Soliq xavfsizligini ta'minlash kompleks yondashuvni talab qiladi va u davlatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dauchy, E., Navarro-Sanchez, F., & Seegert, N. (2020). Taxation and inequality: Active and passive channels. *Review of Economic Dynamics*. <https://doi.org/10.1016/j.red.2020.10.004>
2. Eriashvili, N. D., Sof'in, A. A., & Nazarychev, D. V. (2020). Tax monitoring as a way to ensure economic security. *The Economy under Guard*, (3), 87–91. <https://doi.org/10.36511/2588-0071-2020-3-87-91>
3. Korostelkina, I. A., & Dedkova, E. G. (2020). Taxes as a tool for ensuring economic security of territories. *Journal of Economic Research & Business Administration*, 133(3), 103–119. <https://doi.org/10.26577/be.2020.v133.i3.09>
4. Kurepina, N. L., & Zerkal, E. E. (2023). Mechanisms for ensuring economic security in budgetary and tax relations. *Economic Security*, 6(1), 263–276. <https://doi.org/10.18334/ecsec.6.1.116712>
5. Lutsyshyn, Z., Katrych, O., & Yuzhanina, N. (2020). Fiscal security of the states in current conditions of transformation of the world economy. *MIND Journal*, (10), 1–21. <https://doi.org/10.36228/MJ.10/2020.2>
6. Moldowan, A. (2020). Fiscal security of the state: Conceptual basis for a new direction. *Strategic Panorama*, (1–2), 86–96. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2020.10>
7. Varaksa, N., Korostelkina, I., Dedkova, E., & Konstantinov, V. (2020). Formation of tax security as a system-forming element of financial security. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.10.03.76>
8. Vykliuk, M., Mikhailishin, R., Kundytskyj, O., Senyshyn, O., Prokopenko, N., & Olikhovskiy, V. (2020). Conceptual basis of the state's tax security model. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 42(3), 303–315. <https://doi.org/10.15544/mts.2020.30>

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

